

Л.Т. ГОРБНЯК¹, Л.Г. ЛЮБІНСЬКА¹, О.М. ПОПОВА², М.М. АРТЮХ³

¹ Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., 32300, Україна
lesya-horbnyak@mail.ru; skilub@mail.ru

² Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65029, Україна
e_porova@ukr.net

³ Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова»
вул. 40-річчя Перемоги, 27, смт Таїрове, Одеська обл., 65496, Україна
botanik8585@mail.ru

НАЙПІВДЕННІШИЙ ЛОКАЛІТЕТ *PULSATILLA GRANDIS* (*RANUNCULACEAE*) В УКРАЇНІ

Ключові слова: *Pulsatilla grandis*, поширення, найпівденніший локалітет, Україна

Pulsatilla grandis Wender. — рідкісний центральноевропейський вид, ареал якого простягається від Німеччини, Австрії, Чехії, Словенії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Сербії, Румунії, Молдови, Словаччини, Угорщини, Литви, Польщі до України, де сягає східної межі свого поширення. В Україні вид трапляється на Поділлі, Передкарпатті, зрідка — у Правобережному Лісостепу та Лівобережному Степу. Більшість локалітетів відомі з Чернівецької, Хмельницької, Івано-Франківської, Львівської, окремі — з Вінницької, Київської, Тернопільської, Дніпропетровської, Одеської та Черкаської областей [3—7, 10—13].

Pulsatilla grandis включений до Списку видів, які охороняються в Європі [6] і занесений до «Червоної книги України» [5].

Ми наводимо результати власних досліджень з метою уточнення географічного поширення *P. grandis* на території України.

Нове місцезростання *P. grandis* в околицях с. Настасіївки Миколаївського р-ну виявлене ще в 2006 р. [1, 2, 7]. У 2008 р. була зазначена загальна чисельність генеративних особин популяції: 53 екземпляри з кількістю квітів від 1 до 18 шт. на особину. У 2013 р. знову підтверджене зростання тут саме *P. grandis*, зроблено геоботанічний опис, виявлено популяційну структуру та описано деякі біоморфологічні параметри генеративних особин.

В Одеській обл., за літературними та гербарними матеріалами, зафіксовані місцезростання *P. grandis* у Красноокнянському р-ні (околиці с. Дубово, галявина дубового лісу, на межі з Молдовою, М. Котов, Г. Кузнєцова, 1952 (КВ)) та в околицях м. Котовська [12]. Останній локалітет знищений

© Л.Т. ГОРБНЯК, Л.Г. ЛЮБІНСЬКА, О.М. ПОПОВА, М.М. АРТЮХ, 2014

через розбудову населеного пункту міського типу, інший не підтверджений пізніше.

Місцезростання *P. grandis* біля с. Настасіївки є найпівденнішим в Україні, що показано на рис. 1. Виявлений локалітет має значення для уточнення південної межі трапляння цього виду в нашій країні.

В околицях с. Настасіївки *P. grandis* трапляється на лучно-степовому схилі балки (35—40°) західної експозиції. У верхній частині балки в незначному зниженні рельєфу відзначено 19 генеративних особин на площі близько 10 м². Нижче наводимо характеристику угруповання з участю *P. grandis*, що відображає фітоценотичну приуроченість виду в цьому місцезростанні. Описи проведено детально-маршрутним методом протягом трьох термінів (14.04.2013, 19.05.2013 та 24.08.2013). Рослинне угруповання наведено за J. Braun-Blanquet [14]. Створення бази даних і первинна обробка отриманих результатів здійснені за допомогою програми TURBOVEG, аналіз і класифікація — за програмою JUICE 7.0. Синтаксономічна схема складена на основі «Синтаксономії рослинності України», розробленої В.А. Соломахою [9]. Назви видів подано за зведенням С. Мосякіна і М. Федорончука [15].

Pulsatilla grandis зростає в угрупованні класу *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R.TX. 1943 ass. *Festuco valesiacae-Stipetum capillatae* Sill. 1937. Разом з ним зафіксовано 54 види судинних рослин із загальним проективним покриттям 80—95 %. В угрупованні домінують у різні терміни *Elytrigia intermedia* (Host) Nevski, *Botryochloa ischaemum* (L.) Keng, *Stipa capillata* L., *Festuca valesiaca* Gaudin. Інші види: *Acer tataricum* L., *Adonis vernalis* L., *A. wolgensis* Steven, *Agrimonia eupatoria* L., *Amygdalus nana* L., *Artemisia austriaca* Jacq., *A. marschalliana* Spreng., *A. scoparia*

Рис. 1. Виявлене місцезростання *Pulsatilla grandis* в Одеській області

Fig. 1. The observed habitat *Pulsatilla grandis* in the Odessa area

Waldst. et Kit., *Astragalus dasyantus* Pall., *Caragana frutex* (L.) K. Koch, *C. scythica* (Kom.) Pojark., *Cephalaria uralensis* (Murray) Roem. & Schult., *Cerasus fruticosa* (Pall.) Woronow, *Chamaecytisus austriacus* (L.) Link, *Crataegus monogyna* Jacq., *Eremogone Biebersteinii* (Schlecht.) Holub, *Eryngium campestre* L., *Euphorbia seguieriana* Neck., *E. stepposa* Zoz ex Prokh., *Falcaria vulgaris* Bernh., *Fragaria viridis* Duchesne, *Galium verum* L., *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, *Holosteum umbellatum* L., *Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur, *Iris pumila* L., *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Marrubium praecox* Janka, *Medicago romanica* Prodan, *Muscari neglectum* Guss. ex Ten., *Nonea pulla* DC., *Ornithogalum kochii* Parl., *Oxytropis pilosa* (L.) DC., *Peucedanum ruthenicum* M. Bieb., *Phlomis pungens* Willd., *Plantago media* L., *Potentilla arenaria* Borkh., *Salvia austriaca* Jacq., *S. nutans* L., *Stachys atherocalyx* K. Koch, *Stipa lessingiana* Trin. & Rupr., *Teucrium chamaedrys* L., *T. polium* L., *Thalictrum minus* L., *Thlaspi perfoliatum* L., *Thymus dimorphus* Klokov & Des.-Shost., *Verbascum phoeniceum* L., *Veronica barrelieri* Schott, *Viola ambigua* Waldst. & Kit.

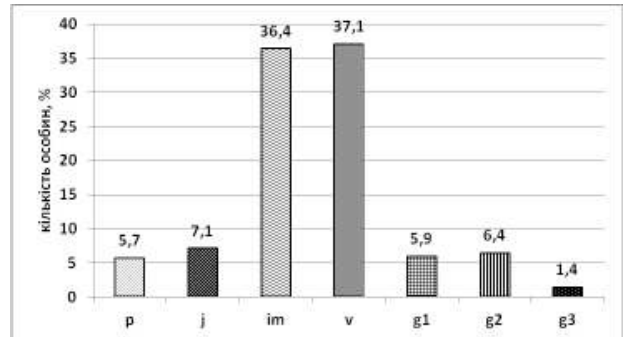

Рис. 2. Віковий спектр популяцій *Pulsatilla grandis* в Одеській області

Fig. 2. The age range of populations of *Pulsatilla grandis* in Odesskiy of Region

Ми вивчили віковий спектр популяції *P. grandis* в околицях с. Настасіївки, який наведено на рис. 2. Вікову структуру популяції досліджували за методикою, запропонованою Т.О. Работновим [8].

Популяції мають лівобічний онтогенетичний спектр із переважанням віргінільних та іматурних особин.

У даному локалітеті досліджено морфометричні показники вегетативних і генеративних органів генеративних особин *P. grandis*. Вивчено такі морфометричні показники генеративних рослин: висота особин, кількість і довжина приквіткових листків, висота й діаметр квітки, довжина та ширина пелюсток, довжина тичинкової нитки, пиляка, маточки. Результати досліджень наведено в таблиці.

Порівнявши отримані показники популяцій *P. grandis* з найпівденнішого локалітету (околиці с. Настасіївки Одеської обл.) та центральної частини ареалу (околиці с. Гораївки Хмельницької обл.), ми виявили, що за морфометричними показниками генеративних особин популяції близькі між собою, мають лише незначні відмінності. Зазначимо, що в околицях с. Настасіївки рослини є дещо вищими, хоча кількість особин тут менша.

Протягом періоду дослідження в Одеській обл. зафіксовано знищення рослин фітофагами роду *Meloe* L. (Coleoptera: Meloidae) Зокрема, ми спостерігали поїдання квітів та пагонів особин. Також виявлено зривання, що призвело до зменшення кількості генеративних особин.

Враховуючи найпівденніший виявлений локалітет *P. grandis*, а також наявність у ньому інших видів з «Червоної книги України» та Червоного списку Одеської області, пропонуємо взяти під

Морфометричні показники генеративних особин *Pulsatilla grandis* в Одеській та Хмельницькій областях (середнє для 10 рослин)

Показник	Пункт спостереження	
	околиці с. Настасіївки Одеської обл.	околиці с. Гораївки Хмельницької обл.
Висота рослини, мм	171,0±6,1	142,5±5,4
Кількість приквіткових листків, шт.	17,7±0,7	18,3±0,8
Довжина приквіткових листків, мм	38,7±2,1	36,4±1,3
Довжина квітки, мм	35,5±3,1	37,2±3,5
Діаметр квітки, мм	82,5±6,1	84,7±2,3
Довжина пелюстки, мм	37,5±3,1	39,5±0,6
Ширина пелюстки, мм	12,6±0,7	15,4±0,7
Довжина тичинкової нитки, мм	5,4±0,2	7,8±0,3
Довжина пиляка, мм	1,2±0,1	1,3±0,1
Довжина маточки, мм	14,8±0,7	17,2±0,7

охорону урочище Настасіївка і надати йому статус ботанічного заказника загальнодержавного значення. Необхідно також проводити моніторинг стану популяції виду в зазначеному локалітеті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Артюх Н.Н., Попова Е.Н.* Раритетные виды растений Николаевского района Одесской области // *Биотика: сучасний стан та перспективи розвитку*. — Полтава, 2006. — С. 186—188.
2. *Артюх М., Попова О.* Судинні рослини Миколаївського району Одеської області, що охороняються // Молодь і поступ біології: збірн. тез III Міжнар. наук. конф. студентів і аспірантів (м. Львів, 23—27 квітня 2007 р.). — Львів, 2007. — С. 115—116.
3. *Горбняк Л.Т.* Поширення *Pulsatilla grandis* Wender. (*Ranunculaceae*) в Україні // *Укр. ботан. журн.* — 2012. — Т. 69, № 3. — С. 371—379.
4. *Вініченко Т.С.* Рослини України під охороною Бернської конвенції. — К.: Хімджест, 2006. — 176 с.
5. *Кагало О.О., Коротченко І.А., Любінська Л.Г.* Сон великий — *Pulsatilla grandis* Wender. // *Червона книга України. Рослинний світ* / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 564.
6. *Каталог* видів флори і фауни України, занесених до Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Вип. I. Флора / За ред. В.І. Чопика. — К., 1999. — С. 13.
7. *Попова О.М., Артюх М.М., Бальчева Г.П., Терзі О.К., Макаренко Ю.Г.* Нові місцезнаходження видів з Червоної книги України на території Одеської області // *Мат-ли XII з'їзду Укр. ботан. т-ва*. — Одеса, 2006. — С. 153.

8. *Работнов Т.А.* Фитоценология. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. — 384 с.
9. *Соломаха В.А.* Синтаксономія рослинності України. Третє наближення. — К.: Фітосоціоцентр, 2008. — 296 с.
10. *Флора* Восточной Европы. / Под ред. Н.Н. Цвелева. — СПб.: Мир и Семья, 2001. — Т. 10. — С. 90—91.
11. *Флора СССР*. / Под ред. Б.К. Шишкина. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937. — Т. 7. — С. 293—294.
12. *Флора УРСР*. / За ред. М.В. Клокова, О.Д. Вісюліної. — К.: Вид-во АН УРСР, 1953. — Т. 5. — С. 86—87.
13. *Флора* Средней и Южной России. / Под ред. И. Шмальгаузена. — Киев, 1895. — Т. 1. — С. 8—9.
14. *Braun-Blanquet J.* Pflanzensoziologie. Grundzuge der Vegetationskunde. 3 Aufl. — Wien—New York: Springer Verlag, 1964.
15. *Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M.* Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — Kiev: M.G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine, 1999. — 345 p.

Рекомендує до друку Надійшла 06.10.2013 р.
М.М. Федорончук

Л.Т. Горбняк¹, Л.Г. Любинская¹, Е.Н. Попова², Н.Н. Артюх³
¹ Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, Хмельницкая обл.
² Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
³ Национальный научный центр «Институт виноградарства и виноделия имени В.Е. Таирова», Одесская обл.

САМІЙ ЮЖНІЙ ЛОКАЛІТЕТ *PULSATILLA GRANDIS* (*RANUNCULACEAE*) В УКРАЇНІ

Приводятся сведения о самом южном местонахождении редкого вида *Pulsatilla grandis* Wender. в Украине. Оно обнаружено у окрестностях с. Настасиевка Николаевского р-на Одесской обл. Исследовано возрастную структуру, морфометрические показатели особей вида, а также фитоценологические особенности местопроизрастания на южной границе ареала.

Ключевые слова: *Pulsatilla grandis*, распространение, самое южное местонахождение, Украина.

Л.Т. Горбняк¹, Л.Г. Любинская¹, О.М. Попова², М.М. Артюх³
¹ Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University, Chmelnytsk Region
² I.I. Mechnikov Odessa National University
³ National Scientific Centre «V.E. Tairov Institute of Viticulture and Wine Making», Odessa Region

THE SOUTHERNMOST LOCALITY OF *PULSATILLA GRANDIS* (*RANUNCULACEAE*) IN UKRAINE

The southernmost locality of a rare species, *Pulsatilla grandis* Wender., in Ukraine is reported. It was discovered near Nastasyevka village, Nikolaevsk District, Odessa Region. The population age structure, individual morphometric traits and phytocoenological features of the locality at the southern border of the species range were studied.

Key words: *Pulsatilla grandis*, distribution, southernmost locality, Ukraine.